

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

**Pivo v české divadelní tvorbě
národního obrození**

Bakalářská diplomová práce

Michaela Jiroušková

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.
Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a že veškeré použité zdroje uvádím v seznamu použité literatury.

V Olomouci 15. srpna 2011

.....

Michaela Jiroušková

Na tomto místě bych chtěla poděkovat prof. PhDr. Jiřímu Fialovi, CSc.,
za cenné rady a trpělivost, kterou projevil při vedení této práce.

Obsah

Úvod.....	5
Pivo a pivovarnictví.....	7
Pivo jako kulturní fenomén českého národního obrození.....	9
Krátký exkurz na téma pražský pivovarů a výčepů	13
Pivovary, hospody a pivo v českých divadelních hrách národního obrození	14
Geneze a charakteristika divadelních her z pivovarského prostředí	19
Prokop Šedivý	19
<i>Pražští sládci aneb Kubíček dostane za vyučenou</i>	19
Jan Nepomuk Štěpánek	23
<i>Pivovar v Sojkově</i>	23
Karel Jaromír Erben	27
<i>Sládci</i>	27
Komparace divadelních her z pivovarského prostředí.....	32
Dějiště.....	32
Postavy	34
Jazyková stránka her	37
Závěr.....	42
Anotace.....	44
Použitá literatura.....	45

Úvod

Pivovarnictví je již po řadu století součástí českého hospodářství. Pivo se tak stalo dnes již neodmyslitelným prvkem společenského i kulturního života. S minimem nadsázky by se dalo tvrdit, že český národ je celosvětově považován za národ pivní. Je všeobecně známo, že Češi patří mezi největší konzumenty tohoto alkoholického nápoje na světě.¹ Pivo je zcela běžnou komoditou v nejrůznějších oblastech, a proto není divu, že se objevuje v literatuře, filmech, hudbě a v dalších oborech. Ve skutečnosti je vztah piva a českého národa mnohem složitější a komplexnější, než se může na první pohled jevit.

Hlavní inspirací pro napsání této práce byl sborník *Hospody a pivo v české společnosti*, který vznikl při příležitosti literárněvědné a kulturněhistorické konference v roce 1994. Sborník obsahuje příspěvky z nejrůznějších humanitních oborů a poskytuje celistvý obraz pivního fenoménu.

Cílem bakalářské práce je poukázat na to, jakou roli hrálo pivo ve společnosti národního obrození, dále porovnat divadelní hry odehrávající se v pivovarnickém prostředí, jež s pivem bezprostředně souvisí, a zjistit jejich specifčnost. Konkrétně se jedná o frašky Prokopa Šedivého *Pražští sládci aneb Kubíček dostane za vyučenou*, Jana Nepomuka Štěpánka *Pivovar v Sojkově* a Karla Jaromíra Erbena *Sládci*, s přihlédnutím ke komediím Václava Klimenta Klicpery a Josefa Kajetána Tyla, ve kterých se vyskytují pivo, hospoda či pivovar.

Bakalářská diplomová práce je rozdělena do čtyř kapitol:

V první kapitole Pivo a pivovarnictví se stručně pojednává o vzniku a vývoji pivovarnictví, druhá kapitola Pivo jako kulturní fenomén českého národního obrození se zabývá reflexí piva a roli hospody v epoše klíčové pro formování novodobého českého národa. Třetí kapitola je věnována tematické

¹ V roce 2009 byla spotřeba piva na osobu 150,7 litrů. V rámci Evropské unie byli Češi v roce 2008 ve spotřebě piva na prvním místě. O 20 litrů piva méně vypili Irové, následovali Němci, Australané a Rakušané. Více viz *Český statistický úřad* [online, cit. 24. 7. 2011], dostupné z WWW: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/trendy_ve_spotrebe_potravin20110216.

analýze výše zmíněných frašek a čtvrtá kapitola práce obsahuje komparaci divadelních her, které reflektují výrobu a konzumaci piva.

Pivo a pivovarnictví

„Pivo je slabý alkoholický nápoj, který vznikl řízeným kvašením cukernatého roztoku, povařeného s chmelem nebo chmelovým výrobkem, kvašený vybraným kmenem pivovarských kvasinek při technologicky určených teplotách a dobách hlavního kvašení a ležení piva.“² První zmínky o výrobě piva jsou doloženy již z doby před několika tisíci lety, pivo vařili již staří Sumerové a Babyloňané na území Mezopotámie. V roce 1913 rozluštil orientalista a akademik Bedřich Hrozný chrámové tabulky v obrázkovém písmu, které spadají do období 25. a 24. století před naším letopočtem, a zjistil, že tyto starověké národy znaly výrobu sladu i piva, tabulky obsahovaly i recepty pro výrobu různých druhů piva. Dokonce i jeden z nejstarších zákoníků na světě, vydaný králem starobabylonské říše Chammurapim (1792–1750 př. n. l.), obsahuje tresty za nesprávné vaření a čepování piva.³

Výroba piva má v českých zemích dlouhou tradici. První zpráva o výrobě piva se paradoxně váže k jeho zákazu. Uvádí se, že roku 993 český biskup Vojtěch v Břevnovském klášteře údajně vydal zákaz vaření piva. Hlavními důvody bylo nadměrné požívání alkoholických nápojů tamními benediktiny a především nedostatek obilovin pro běžnou potřebu obyvatel.⁴

První historicky doložená zpráva o výrobě piva je součástí nadační listiny prvního českého krále Vratislava II. pro vyšehradskou kapitolu vydané roku 1088.⁵ Zpočátku se pivo vyrábělo podomácku, až později přešlo v řemeslnou výrobu. Vaření piva a výrobu sladu měl od středověku až po současnou dobu na starost sládek pivovaru neboli „pan starý“, což je dosud tradiční titul vedoucího pivovaru. K jeho pomocníkům patřil podstarší, zvaný „sekyra“, který dohlížel na dodržování všech příkazů od sládka. Dalšími pivovarskými pracovníky byli tovaryši, nejmladšímu z nich se říkalo „chlapeček“, a pivovarští chasníci, tzv. „slad'áci“. Jestliže měl pivovar i vlastní sladovnu, byli zde zaměstnání „hvozdi“, jinak „čoudi“, topiči v hvozdu, kde se sušil naklíčený slad, a „vidrovníci“, kteří měli za úkol dřevěnou lopatou přehazovat

² Chládek, L.: *Pivovarnictví*. Praha 2007, s. 57.

³ Tamtéž, s. 14–15.

⁴ Basařová, G. – Hlaváček, I.: *České pivo*. Padov 1998, s. 15–16.

⁵ Tamtéž, s. 15–16.

v nízké vrstvě na zemi rozprostřený klíčící ječmen, aby vrstva klíčícího ječmene vyrůstajícími kořínky navzájem neprorostla.⁶

První zmínky o pivovarnictví v češtině, respektive o užití českých pojmů z tohoto odvětví, je možno datovat už do 14. století. Konkrétně se jedná o názvy, které se vyskytují ve slovníku Bartoloměje z Chlumce – Klareta (asi 1320 – asi 1379) zvaném *Bohemář* – pivo, chmel, slad, pivovar, mláto, nákvasa, břečka, nálevka, čep, sud atd. Uvedené názvy nejsou německé provenience, jak to bývá u jiných řemeslnických termínů (např. hoblík, šroub, šnit apod.), naopak se jedná o ryze české pojmy.⁷ Skutečnost, že zmíněné termíny byly součástí staročeské slovní zásoby, posloužil českým obrozencům jako doklad toho, že čeština má bohatou historii, a proto je užívali ve svých dílech ve snaze vrátit českému jazyku a kultuře reprezentativní funkce.

Není tedy divu, že existenci pivovarů, piva a hospod reflektovaly a reflektují nejrůznější odvětví a obory včetně slovesnosti. Tyto motivy můžeme najít v próze, poezii, ve folkloru a také v dramatu. Jan Neruda píše ve svých *Drobných klepech*: „Český duch může sice na čas bloudit, rozmach mohutného jeho křídla může ho zanést někdy třeba až na kraj světa, ale k pivu vrátí on se najisto vždycky zase.“⁸

Okruh autorů 19. století zabývajících se touto tematikou je velice široký, jsou to nejen Jan Neruda, ale i například Svatopluk Čech, Zikmund Winter, Karel Jaromír Erben, Prokop Šedivý, Jan Nepomuk Štěpánek, Václav Kliment Klicpera, Josef Kajetán Tyl, Josef Václav Sládek a další, kteří umisťují své příběhy a postavy do pivovarského a hospodského prostředí. Divadelní hry lokalizované do pivovaru, kterými se budeme dále v práci podrobněji zabývat, postupně vznikaly v rozmezí zhruba čtyřiceti let, mezi léty 1795–1836.

⁶ Chládek, L.: c. d., s. 35–56.

⁷ Zíbrt, Č.: *Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých*. Praha 1894, s. 21–22.

⁸ Neruda, J.: *Drobné klepy V*. Praha 1969, s. 406.

Pivo jako kulturní fenomén českého národního obrození

Tekutý chléb, zlatavý či pěnivý mok, tekuté zlato – tato slovní spojení mohou sloužit jako příklad metafor, které odkazují k nejoblíbenějšímu českému nápoji, jímž je pivo. Dlouhá staletí je totiž pivo neodmyslitelným prvkem společenského i kulturního života v české zemi. Je tedy zřejmé, že postavení piva jako nejrozšířenějšího českého nápoje má úzkou souvislost s jeho reflexí v české literatuře. V textech českých obrozenců se s tematikou hospod a piva setkáváme velmi často, hojně zmiňování hospod je možné vysvětlit tím, že ekonomicky slabá a převážně plebejská česká společnost nemohla najít jiná společenská střediska nežli hostince, restaurace, pivnice, krčmy a sklípky. Vedle jazyka, historických reminiscencí a dalších projevů patří k atributům českého vlastenectví i pivo a obecně vzato i hospoda.⁹

Pivo a pijácké motivy se objevují už v okruhu nejstarších textů z 16. století, v epických písních s pověrečnými látkami a písních o zázracích. V písních pak pití, pivo a hospody jsou příkladně vykresleny v negativním smyslu jako nástroj odpudivých hříchů, po kterých po zásluze přijde trest. V kramářských písních 18. a 19. století se objevují pití a hospody převážně jako příčiny rodinných rozvratů a bídy. Např. v kramářské písni vytištěné roku 1718 se objevují následující verše:¹⁰

„Já nešťastný piva pitec, přiznávám se pravdivou věc,
že jsem propil mý peníze, nemám již v kapse halíře.
Žádná radost v domě není, nouze plno a soužení.
Žena otrhaná chodí, jedna psota druhou plodí.“¹¹

⁹ Rak, J.: *Pivo jako konstitutivní prvek vlastenecké ideologie*. In: *Hospody a pivo v české společnosti*. Praha 1997, s. 171.

¹⁰ Ryšavá, E.: *Pivo a pijáci v českých kramářských písních*. In: *Hospody a pivo v české společnosti*. Praha 1997, s. 19–20.

¹¹ Tamtéž, s. 21.

I přesto je možné pozorovat, že vztah k pivu je velmi často vroucí. Je nazýváno „pivíčkem lahodným“ i „sladkým ječmínkem“.¹² Pro ukázkou uvedme strofy ze dvou kramářských písní, v nichž je pivo označeno za prospěšné a za darované od Boha, jak dokládají následující verše kramářské provenience:

„Piva ctnost, tak jak má býti,
svou sílu, chuť musí míti,
Mírným k síle prospívá,
slintalům k škodě bývá.“¹³

„Nyní, bratří, nyní živo!
Bůh dal vodu, také pivo,
kořalka nám nedá síly,
jenom čert nás do ní chýlí.“¹⁴

Výrazným žánrem ztvárňujícím novodobé české vlastenectví se stala vlastenecká píseň.¹⁵ „Pijácká vlastenecká píseň se stala součástí dobové nacionální glorifikace piva jako slovanského či českého nápoje, příznačná byla volba piva i jako námětu v četných publicistických úvahách. Akt pití piva je spjat s projevy vlastenectví a mění se v symbolický ceremoniál.“¹⁶ Na samém počátku národního obrození se tedy pivo stalo symbolem češství. Charakteristickým příkladem vlastenecké pijácké písně je *Zpěv u piva*, jak dokládají následující strofy Josefa Jaroslava Langera:

„Kdo chce Čechem býti,
má po česku píti;
mysl česká veselá
zlého prej nic nedělá.

¹² Slovní spojení nejsladší ječmínku je v obměně použito i v díle Aloise Jiráska *Temno*, a sice se jedná o Březinův ječmínek. Viz Jirásek, A.: *Temno*. Praha 1985, s. 98.

¹³ Ryšavá, E.: c. d., s. 27.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž, s. 24.

¹⁶ Macura, V.: *Znamení zrodu*. Praha 1995, s. 16.

České je vždy hezké,
hezké je vždy české:
Příslolí nám takové
dali slavní předkové;

České děvče míti,
české pivo píti,
huj! Radosti takové
mají jenom Čechové.¹⁷

Ve vlasteneckých pijáckých písních se chválí lahodnost piva, veselá nálada, pohoda a soudržnost stolní společnosti, k čemuž v předešlých textech nedocházelo – na pijácké tematice byly dříve demonstrovány žalostné následky nadměrného pití. V 19. století poskytují kramářské písně a pijácká tematika také příležitost pro parodii a parafráze oblíbených lidových, náboženských a společenských písní.¹⁸

Ironický postoj k hospodě a pivu v české minulosti a autorově současnosti je zvláště patrný v díle Svatopluka Čecha *Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do XV. století*.

Z těchto příkladů vyplývá, že se symbolický a emblematický význam piva v průběhu staletí proměňoval. Zatímco v moralizujících literárních dílech starší české literatury je pití piva převážně zobrazováno negativně, popřípadě jako prostředek parodií a zesměšnění, během národního obrození je pivo považováno za tmelící prvek všech společenských vrstev, právě kvůli jeho dlouhé historii, která český národ spojovala.

S pivem jsou velmi úzce spjaty především dva prostory, a to pivovar, jakožto místo, kde se pivo vyrábí, a hospoda či pivnice, tedy místa, kde se pivo konzumuje. Pivovar se stává populárním dějištěm her – právě kvůli silnějšímu hospodářskému postavení se pivovary stávaly pravými a v době národního

¹⁷ Nápěv podle *Zpěvného věnce*, 1864. Viz Václavek, B. – Smetana, R.: *Český národní zpěvník*. Praha 1949, s. 220. Další písně v této edici, jež obsahují zmínky o pivu a hospodě jsou *Pocestný* od F. L. Čelakovského (zde je ovšem „hospodou“, v níž se na nocleh společně sejdou „pán nepán“) míněn hrob, *Společní* od J. J. Marka, *Pivečko* a anonymní *Hanácká*, viz tamtéž, s. 160, 164, 182, 256.

¹⁸ Ryšavá, E.: c. d., s. 25.

obrození nejvýraznějšími středisky českého života ve městech.¹⁹ Z toho vyplývá snaha o reflexi tehdejšího života českého lidu.

„Hospoda patřící k veřejným prostorům sehrála výjimečnou úlohu v socializaci vlasteneckého kulturního projektu. V první řadě nabízela veřejný prostor pro komunikaci v češtině. Na užívání českého jazyka jako jazyka veřejného, v tehdejší době a podmínkách, bylo nahlíženo jako na formu ‚snížené‘, neformální komunikace, signál nekulturnosti a sociální podřazenosti mluvčího.“²⁰ To se odlišovalo od kaváren a vináren, které navštěvovala především „vyšší“ společnost, kde se pilo víno nebo káva a převládající postavení jako komunikační prostředek zaujímal němčina. Návštěvníci hospody si mohli poměrně svobodně stanovit jazyk, ve kterém chtějí mezi sebou v tomto prostoru komunikovat, a především o čem. „Dichotomii ‚nižší – vyšší‘, ‚pivo – víno‘, ‚čeština – němčina‘ je možné ještě doplnit o žánrový rozdíl mezi hovorem, který v hospodě při pivě směřuje často k monotematicnosti debaty a k zdůrazňované závažnosti každého tvrzení, a konverzací jako žánrem poznamenaným pohotovostí mluvčích a nezávažností témat.“²¹ Tyto fakta vedou ke vzniku vlastního malého ohraničeného prostoru, jakým je hospoda, s odlišnými sociálními pravidly, který je veřejně přístupný všem sociálním vrstvám. Hospody se zároveň stávaly prostorem, kde docházelo k vlasteneckému zápolení. Komunikace v češtině byla výzvou pro ostatní hosty českého původu, aby se veřejně přihlásili jazykem ke svému češství. Hospoda byla také vhodným prostorem vlastenecké agitace dosud nezasvěcených Čechů, a proto se stala prostorem verbálních obran a útoků. Zároveň byla důležitým místem umožňujícím sociální kontakt českých intelektuálů s měšťany, umělci i prostými Čechy a jejich vzájemné ovlivňování. Čeští vlastenci si však zároveň uvědomovali, že hospoda je místem mravních selhání, alkoholismu, prostorem pádu a právě tyto atributy měly negativní účinek na vlastenecké uctívání hospody a piva. Z toho tedy vyplývá, že stanovisko k hospodě je nejednoznačné, měla význam jako

¹⁹ Němeček, J.: *Zpěvohry a veselohry z pivovarského prostředí doby obrozené*. Časopis Národního muzea, 1964, roč. 133, č. 1, s. 208. – Typickým příkladem takového vlastenecky angažovaného pivovaru je pražský pivovar U Halánků, viz Pytlík, R.: *Ve stínu pípy*. Praha 1996, s. 38.

²⁰ Macura, V.: *Hospoda v české vlastenecké kultuře*. In: *Hospody a pivo v české společnosti*. Praha 1997, s. 28–38.

²¹ Kraus, J.: *Ke konverzačním maximám hospodského hovoru*. In: *Hospody a pivo v české společnosti*. Praha 1997, s. 15.

prakticky jediné místo pro setkávání české veřejnosti, ale zároveň se za tímto poznatkem skrývá stud, že právě hospoda zaujímá v české kultuře tak důležité postavení.²²

Krátce se ještě zastavme u diferenciací alkoholických nápojů. Nejčastěji zmiňované alkoholické nápoje v obrozenských literárních dílech jsou pivo, víno a kořalka. Pivo je především prostředkem k uhašení žízně na rozdíl od kořalky, která slouží k rychlému navození stavu opilosti. Víno je traktováno jako ušlechtilý alkoholický nápoj konzumovaný zejména při různých oslavách či slavnostních příležitostech, častují se jím hlavně příslušníci aristokracie a umělci, jak je tomu např. v komediích Václava Klimenta Klicpery: v *Rohovínu Čtverrohém* trojice českých malířů v hospodě pije pouze víno, také v *Hadriánovi z Římsů* rytíř Světislav spolu se svými zbrojnoši popíjí víno.

Krátký exkurz na téma pražský pivovarů a výčepů

V Praze se vyskytovalo velké množství pivovarů a šenků, ve zkratce představme ty nejznámější. Produkty jednotlivých pivovarů se lišily jak barvou, tak i kvalitou. Jenom na Starém Městě v roce 1919 se nacházelo patnáct pivovarů – U Celestýnů, U Čechelických, U Halánků, U Kleeblattů, U Klouzarů, U Koulů, U Křižovníků, U Medvídků, U Zlaté štiky, U Petráčků, U Sladkých, U Šturmů, U Voštipů aj. Další shluk pivovarů byl na Karlově náměstí – Černý pivovar, U Palmů, U Seedlerů a U Virlů. V ulici Na Poříčí bylo možné nalézt pivovarské „kvasírny“ U Bucků, U Rozvařilů a U Labutě. Pivo se vařilo i točilo také v ulici Vodičkově a Myslíkově, a to U Štajgrů, U Myslíků, U Fáfů, U Bonnů atd.²³

Každé z výše zmíněných míst bylo navštěvováno pro svůj charakteristický znak, ať už se jednalo o kvalitu piva, lokalitu či ceny. Nejedno pivovar je spjat se známými osobnostmi, jak bylo výše uvedeno – tato místa byla společenskými středisky.

Černý pivovar byl oblíben zejména kvůli své lokaci na tehdejší Dobyččím trhu, nyní Karlově náměstí, kdysi největším náměstím v Evropě, na

²² Macura, V.: c. d., s. 28–38.

²³ Pytlík, R.: c. d., s. 32.

jehož ploše později vznikl odpočinkový sad. Řada pivovarů měla velké sály, jež se občas měnily v tančírny, např. U Šáryho a U Virlů. Slavným se stal pivovar U Primasů – dům patřil novoměstskému primátorovi, od čehož je odvozen jeho název. Pivovar U Halánků nejvíce proslul svým významem a velkorysostí vůči nouzí trpícím českým patriotům – sládkem zde byl Antonín Fingerhut-Náprstek, jehož starší syn Vojtěch byl přítelem Boženy Němcové, vlastenecky obětavý byl i „Ferdinand Fingerhut od Halánků, trochu splašený, trochu výstřední bratr Vojty Náprstka“.²⁴ Oblíbený u studentů, venkovanů a tovaryšů byl pivovar U Křížovníků, kde pivo bylo obzvlášť levné. Další pivovar U Štajniců, známý z Nerudových *Malostranských povídek*, v době národního obrození sloužil jako místo schůzek předních vlastenců, např. Františka Palackého nebo Františka Ladislava Čelakovského.²⁵ Staré pivovary se navždy zapsaly do kulturní historie Prahy, v současné době si ponechávají svůj tradiční věhlas pivovary U Fleků a U sv. Tomáše.

Pivovary, hospody a pivo

v českých divadelních hrách národního obrození

České obrozenské divadlo se k pivovarským a hospodským námětům soustřeďovalo hned od svého počátku. Už v roce 1771 je vydána „veselá činohra“ *Kníže Honzík*, která byla jako první hra přeložená do češtiny Janem Zebererem a již signalizuje novodobou, tj. osvícenskou kulturní orientaci. Krügerova původní německá jednoaktovka, ač byla překládána věrně, byla překladatelem „posunuta“ do českých poměrů. Veselohra obsahuje zmínky o pivu a hospodě. Konkrétně se jedná o úmysl titulní postavy koupit hospodu a po čase ji prodat, kvůli výdělku.²⁶ V dalších pasážích pak titulní postava posílá svou nastávající ženu pro pivo: „Má paní musí mně pro ležák²⁷ jít“, „Jdi pro pivo...“²⁸ ale jeho milé se takové nelíbí a chce jej opustit, nakonec dojde

²⁴ Bass, E.: *Čtení o roce osmačtyřicátém*, Praha 1963, s. 233.

²⁵ Pytlík, R.: c. d., s. 31–41.

²⁶ Černý, F. a kol.: *Divadlo v Kotcích*. Praha 1992, s. 158-163.

²⁷ Původní německý text uváděl název německého piva Wurznauer, jenž byl překladatelem cíleně zaměněn za český ležák. Viz Černý, F. a kol.: c. d., s. 168.

²⁸ Černý, F. a kol.: c. d., s. 160.

k usmíření a závěrečném verši Honzík svou milou adoruje následujícími metaforami: „Tys mé knížectví, můj ležák, má pečeně!“²⁹

Také pozdně barokní zpěvohra z konce 18. století blíže neznámého V. Klose *Opera o sládcích* je svým námětem podobná veselohrám z pivovarského prostředí a je velmi pravděpodobné, že autoři pozdějších veseloher s obdobnou tematikou byli s touto jednoaktovou operou obeznámeni.³⁰

Na konci 18. století se těšily oblibě na českém jevišti hry z pivovarského prostředí, *Pražští sládci aneb Kubíček dostane za vyučenou* Prokopa Šedivého a *Pivovar v Sojkově* Jana Nepomuka Štěpánka. K nim se v druhé polovině 30. let 19. století připojila Erbenova hra *Sládci*, která svým titulem nepřímo odkazovala k výše zmíněným divadelním hrám. Pivovar jako dějiště hry se tedy v těchto letech mohl jevit českému diváku jako konvenční.³¹

Velmi často se vyskytují motivy hospod, piva, pivovaru i pijácké písně ve veselohrách Jana Nepomuka Štěpánka, Václava Klimenta Klicpery a Josefa Kajetána Tyla. Pro příklad uveďme několik citací z her výše uvedených dramatiků. Ve Štěpánkově veselohře *Vlastenci* se vyskytuje postava hospodského, který již od rána vysedává pod lípou a popíjí pivo. Jeho počínání mu často vyčítá manželka, později se však hospodský projevuje jako hrdina, který se stará o raněné vojáky. V historické činohře *Obležení Prahy od Švédů* se objevuje adorace piva – švédský desátník Jodok se těší na válečnou kořist v podobě piva, je kvůli němu ochoten přeplavat i řeku, a dokonce po zajetí Čechy by nejraději dezertoval na jejich stranu, je však odmítnut. Ke konci hry, po vlastní porážce, Jodok prohlašuje: „To vaše pivečko jest mezi všemi pivečky nejpivečkovatější.“³²

V jednoaktové komedii Václava Klimenta Klicpery *I dobré jitro!*, se pojednává o sporu dvou mužů, starého rolníka Ivana a jeho synovce Vítky, kteří soupeří o jednu dívku. Objevuje se zde pivovar, před kterým se venku popíjí, oba muži se v tomto místě potkávají a vzájemně se provokují. Později

²⁹ Tamtéž, s. 161. Viz též Sborník z mezinárodní konference pořádané katedrou bohemistiky PF UJEP v Ústí nad Labem ve dnech 2. – 4. září 2009. 2. díl – část literárněvědná: Fiala, J. – Sobotková, M.: *Tykání, vykání, onkání a onikání v překladu divadelní hry Johanna Christiana Krügera Herzog Michel (1750) pořázeném Janem Josefem Zebererem pod titulem Kníže Honzík (1771)*. In: *Ty, já a oni v jazyce a literatuře*. Ústí nad Labem 2009, s. 41–49.

³⁰ Němeček, J.: c. d., s. 214.

³¹ Tureček, D.: *Erbenovi Sládci*. In: *Hospody a pivo v české společnosti*. Praha 1997, s. 45.

³² Štěpánek, J. N.: *Divadlo. První díl*. Praha 1820, s. 121.

z pivovaru zaznívá pijácká píseň: „Kde jest sládek, tam jest mládek, tam jest také nedaleko pivovárek“.³³ Ivan později již ochmelen potkává chlapce přepravujícího sud a domnívá se, že je to jeho mrtvá žena a přichází ho v této podobě strašit, protože pije rád pivo. Z tohoto výjevu lze usuzovat, že autor poukazuje na následky přílišného požívání alkoholu a opilost s tím spojenou. *Potopa světa* je veselohra o dvou jednáních. Pohůnek Honza dostává úplaty za své mlčení o tom, že pan kancelářský a učitel navštěvují sedlákovu ženu. Učitel dokonce podplácí správce, aby vyhlásil, že bude potopa, a doufá, že dostane sedláka z domu a bude se dvořit jeho ženě. Pro Honzu je to záminka k odchodu do hospody a propití všech peněz. Při návratu je značně opilý a brání se: „Tím jest šenkýř vinen. – Ten pravil: Honzo, pí; zejtra beztoho živi nebudem – Nu – já jsem pil – a – hehe – já mohu říct, že jsem řádně pil.“³⁴ Klicpera v díle uplatňuje motiv piva jako pouhý prostředek k opíjení se bez zřetelnějšího vlasteneckého kontextu. *Divotvorný klobouk*, fraška o třech dějstvích, obsahuje scény odehrávající se v hostinci. Studenti Strnad a Křepelka pijí víno a rozprávějí, nemají na zaplacení a jejich dluh už nějakou dobu roste, hostinský s nimi ztrácí trpělivost. Strnad získává dědictví po svém dědovi – třírohý klobouk, a tak se s hostinským domluví a snaží se lstí klobouk prodat zámožnému strýci Koliášovi, a tím vydělat na dluh. Koliáš klobouk koupí a studenti mohou zaplatit svůj dluh. I přesto, že se velká část děje odehrává v hostinci, popíjí se pouze různé druhy vína, což se jeví jako atypické vzhledem k tomu, že pivo v tomto období bylo velebeno a často uváděno jako symbol češství. V jednoaktové frašce *Rohovín Čtverrohý* je možné sledovat určitou proměnu rolí, kdy chudí pocestní malíři v hospodě popíjejí víno, a naproti tomu bohatý ranhojič a měšťanosta Rohovín si poručí „holbičku barevného“, přestože se jedná o nápoj typický pro nižší společenské vrstvy. Lze tedy pozorovat, že u autora nemá pivo emblematický význam jako pro rané obrozence, jakými byli např. Prokop Šedivý a Jan Nepomuk Štěpánek. V Klicperových divadelních hrách *Ženský boj*, *Každý něco pro vlast*, *Poslední prázdniny*, *Pražské tetičky a zbraslavští strýčkové* a *Kráska a nekráska* se vyskytuje pivo, hostinec nebo postava sládky sporadicky, přesto je možné

³³ Šubert, F. A.: *Soubor spisů Václava Klimenta Klicpery. Díl 1, Dramatická díla veseloherní*. Vyd. F. A. Šubert. Praha 1906, s. 65.

³⁴ Tamtéž, s. 118.

z nich vyvodit i kladný postoj v nazírání na tyto topoi, především právě na pivo. Např. v *Posledních prázdninách* sluha hostinského nabízí hostům pijícím víno „výborné pivečko“ anebo pilař odmítající nabízené víno a žádající si pivo: „Pivo, pivo! Není-li příliš posvícenské!“³⁵

Povšimněme si nyní toposu piva v dramatické tvorbě Josefa Kajetána Tyla. V Tylově lokální frašce *Fidlovačka aneb žádný hněv a žádná rvačka*, se uplatňují zpěvní výstupy, v nichž se vyskytuje i pijácká tematika:

„Staří Pražané –
fidlovačku slavívali –
slavívali –
z korbele si nahýbali –
nahýbali –
statní Pražané!“³⁶

Úvodní scéna činohry *Paní Marjánka, matka pluku* se odehrává před hospodou – u džbánku piva rozmlouvá host Sekáček s hospodským Kvasničkou. Později, tentokrát při víně, Sekáček je mírně rozčilený, což je důsledek požití vína, jak je naznačeno v režijní poznámce: „Vínem poněkud rozčilený, což na něm po celý výstup viděti; je to lehká napilost.“³⁷ Je možné se domnívat, že autor cíleně poukazuje na kladné vlastnosti piva, jako nápoje, který je vhodný k hovoru a nezanechá důsledky, zatímco víno se neslučuje se střízlivostí. Jako *Pražský flamendr* je líčen syn bohatého pražského sládka, který se neustále opíjí a nemá k nikomu úctu. Konzumuje víno, což opět lze vyložit jako snahu nesnižovat pivo na pouhý prostředek k opíjení, je ale také možné, že jako syn vysoce postaveného otce si může dovolit pít víno, určené povětšinou vyšším vrstvám. *Chudý kejklíř* vykresluje místního sládka jako lakomého, zlého a nepřejícího člověka, jenž není ochoten pomoci ani vlastnímu bratrovi. Sládek vaří nekvalitní, kyselé pivo; je evidentní, že sládkův špatný charakter se promítá do kvality jeho piva. Ve *Strakonickém dudákovi* se vyskytují scény, kde se v hospodě u džbánku piva lidé baví a veselí.

³⁵ Tamtéž, s. 135.

³⁶ Tyl, J. K.: *První dramata*. Praha 1957, s. 81.

³⁷ Tyl, J. K.: *Dramatické obrazy ze života*. Praha 1954, s. 65.

V komedii *Tvrdohlavá žena* se ve venkovské šenkovně stává středem posměšků chudý Žid, jenž si chce dát pivo, což přítomní komentují výroky jako „Ona nebude mít žádné khošér!“³⁸ nebo „Však mi známe tu židovskou zdvořilost! Jako když se plazí vlk do stáda!“³⁹ Ve veselohře *Čert na zemi* je situována hospoda vedle kostela, v čemž je možné spatřovat protiklad, kdy je vedle sebe postaveno místo sakrální a profánní, hospoda je pak označena jako místo předurčené pro „hřích“: „Kde je kostel blízko hospody, mívá d’ábel hojné provody.“⁴⁰ Hospoda je zde traktována jako místo shromažďování bezbožníků.

Z některých výše uvedených příkladů je zřejmé, že již v průběhu národního obrození dochází k pozvolné ztrátě významného postavení piva jako symbolu a emblému češství, jemuž se těšilo na počátku národního obrození.

³⁸ Tyl, J. K.: *Dramatické báchorky*. Praha 1953, s. 151.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž, s. 249.

Geneze a charakteristika divadelních her z pivovarského prostředí

Prokop Šedivý

Pražští sládci aneb Kubíček dostane za vyučenou

Prokop Šedivý se zabýval především překlady divadelních her, ale také byl sám činný jako dramatik. *Pražští sládci aneb Kubíček dostane za vyučenou* je jedna ze dvou původních veseloher tohoto dramatika – druhou veselohrou byly *Masné krámy aneb Sázání do loterie*. Šedivý se tak stal zakladatelem pražské lokální frašky.⁴¹

Premiéra *Pražských sládků* se uskutečnila v roce 1795, tiskem veselohra vyšla až roku 1819. Text byl vydán s úpravou, kterou provedl Václav Rodomil Kramerius, tyto změny však nezasáhly do originálu natolik, aby mohly pozměnit jeho původní dramatickou podobu: „Přítomná veselá hra, ku kteréž zpěvové lehýčce v hudbu uvedeni, anebo i při hraní, kde se zpěváků a zpěvaček nedostává, docela vynechání býti mohou, již před dávnými lety v divadle Pražském veřejně s pochvalou a při plném divadle provozována byla. Napomenut od některých přátel a vlastenců, prohlídl jsem tuto jistě valnou a žertovnou, od Prokopa Šedivého původně sepsanou hru, a přizdobiv sem tam, čeho třeba, poprvé tuto ji čtenářům podávám a naději se spokojenosti jejich.“⁴² O hudební stránku veselohry se postaral skladatel Vincenc Tuček, který v této hře využíval specifickou urbánního řemeslnického folkloru.⁴³ Poté na podkladě tištěné hry zkomponoval zpěvy Vincenc Barták a hra byla s úspěchem několikrát reprízovaná v letech 1822–1824.⁴⁴

⁴¹ Pivovarské prostředí bylo využito též v české chorické zpěvohře Opera praxatoria (tj. Sladovnická opera) z konce 18. století, jejím autorem byl Václav Klos. Odlišným zhudebněním téhož textu je komická zpěvohra Várka. Viz Trojan, J.: *České zpěvohry 18. století*. Brno 2007, s. 80–81.

⁴² Šedivý, P.: *Pražští sládci*. Praha 1819, s. 3.

⁴³ Černý, F. a kol.: *Dějiny českého divadla II*. Praha 1969, s. 80.

⁴⁴ Němeček, J.: c. d., s. 212.

Pražští sládci jsou dvouaktová veselohra odehrávající se v pražském pivovaru, jak už napovídá sám název hry. První jednání hry začíná společným zpěvem pracovníků pivovaru, kteří sedí u stolu, hrají karty, jí a zvesela popíjejí. Tuto zábavu ukončuje příchod majitele pivovaru – nákladníka Chmela. Chmel neváhá a okamžitě rozpouští sešlost a zároveň své zaměstnance kárá a nabádá je k lepší a soustředěnější práci. Nakonec kárá i svého syna Kubíčka, ten se ale hájí, že všechno zastane, ví a umí. Majitel pivovaru Chmel tedy rozhodne, že Kubíček dostane za vyučenou, dává mu však podmínku, že se ožení s nějak pohlednou dcerou nákladníka Limpy, díky které by získal časem celou živnost. Kubíček by za vyučenou dostal rád, jenže má rád Madlenku, místní šenkýřku, ta jeho city opětuje. Kubíčkově se ale vidina bezstarostného života nákladníka zamlouvá, a proto se chce rozejít s Madlenkou. Mezi párem se strhne hádka, do všeho se vmísí podstarší, bratr Madlenky, a tvrdí, že jen on může zařídit, aby Kubíček dostal za vyučenou. Podstarší naopak po Kubíčkově vyžaduje, aby si vzal Madlenku. Ten tedy souhlasí a vše stvrzuje podáním ruky i přes své obavy z otcova odporu. Podstarší má v plánu požádat o ruku Kubíčkovu sestru Ančičku. Na začátku druhého jednání se opět rozeznívá zpěv týkající se výroby piva a jeho oslavování. V jednom z výstupů dochází ke konfliktu Kubíčka a řemesla⁴⁵, a to proto, že se řemeslo snaží svádět Madlenku. Do této situace se vloží podstarší a všechno urovná. Podstarší se ujistí, že Kubíček si stále chce Madlenku vzít, a slibuje mu nemalé věno.

Otec Kubíčka a Ančičky si nepřeje, aby si jeho děti vzaly šenkýřku a podstaršího, kteří nejsou bohatí a z vyšší vrstvy. Po dlouhém přemlouvání a argumentování Chmel nakonec svolí k oběma sňatkům. Kubíček dostává od chasy za vyučenou a celá veselohra končí společnou oslavou, popíjením piva a zpěvem tak, jak začala.

Několikrát je v textu použito slovní spojení „dostat za vyučenou“, které může být v dnešním významu poněkud zavádějící. V této souvislosti se jedná o získání výučního listu a doporučení k místu pivovarského tovaryše.

Děj hry *Pražští sládci* je založen na obrazu pražského sladovnického života z konce 18. století, který působí poměrně realistickým dojmem. Hlavní

⁴⁵ Řemeslo tj. vandrovní sladovnický chasník, viz Zíbrt, Č.: *Sladovnické obyčeje, zábavy, slavnosti a pověry v nákladnických domech a pivovárech českých*. Praha 1910, s. 271.

zápletka veselohry spočívá v neochotě sládka povolit, aby si jeho děti vzaly partnery, které si samy zvolily. Sládek se naopak snaží domluvit sňatky svých dětí s vysoce postavenými a majetnými protějšky, nakonec však prozře a uzná, že na majetku a postavení ve společnosti tolik nezáleží a jeho děti mohou být šťastné i s lidmi ze „selského rodu“,⁴⁶ pokud spolu poctivě a správně hospodaří. Šedivý se tak snaží poukázat na otázku sociální rovnosti.⁴⁷ Komicky působí ceremonie, při které dostává Kubíček za vyučenou – má si zvolit toho, kdo mu bude „sázet kopy“.⁴⁸

Šedivý hojně užívá termíny vztahující se k procesu přípravy surovin a k výrobě piva, což se do takové míry neobjevuje v žádné z výše uvedených divadelních her. Neodmyslitelnou součástí hry jsou i zpěvy obsahující taktéž pivovarnické termíny. Šedivého znalost sladovnické terminologie není nahodilá, byl totiž synem pražského sládka, z čehož lze vyvodit, že se v těchto termínech vyznal, jelikož se v prostředí pivovaru pohyboval již od svého dětství. Scéna obou jednání je charakterizována jako pivovarský dvůr se sladovnickým náradím, z jedné strany hvozdu, z druhé pivovar.⁴⁹ *Pražští sládci* se jako jediná hra odehrávají v Praze.

Ve hře *Pražští sládci aneb Kubíček dostane za vyučenou* je jednou z hlavních postav Kubíček syn pražského nákladníka Chmela, který ve frašce představuje nezdárného syna, jenž se nemá k práci, nejraději by posedával v hospodě u karet a popíjel pivo. „Ty by ses jen pod liskami válel, karty hrál, po muzikách se toulal, a celý den u děvek seděl. Vid', to by ti chutnalo? Takový kolohnát!“⁵⁰ – vyčítá Chmel synovi. Nejednou je Kubíček nazván nemotorou a hlupákem. Předvede se i jako prospěchář, když si kvůli vyučení v jednu chvíli chce vzít neatraktivní dceru nákladníka Limpy. I přesto, že se stýká s šenkýřkou Madlenkou, sám si vypočítavě říká: „Nyní se těš, Madlenko, já dostanu za vyučenou, a pak – ach má ubohá, má nešťastná Madlenko, budu tebe musít nechat sedět. Ach, co tomu řekneš, až tu smutnou novinu uslyšíš. Snad tě šlak trefí, anebo se žlučí rozpukeš. Však co sobě budu z toho dělat. Já

⁴⁶ Šedivý, P.: c. d., s. 70.

⁴⁷ Němeček, J.: c. d., s. 210.

⁴⁸ Šedivý, P.: c. d., s. 71. Jednalo se o symbolický výprask (tři rány) ferulí, tj. sladovnickým „právem“.

⁴⁹ Tamtéž, s. 5.

⁵⁰ Tamtéž, s. 14.

dostanu za vyučenou, dostanu holku s domem, a budu nákladníkem.“⁵¹ Ovšem jakmile Kubíček zjišťuje, že jeho povýšení má v rukou právě bratr Madlenky, okamžitě mění svůj názor a slibuje, že si Madlenku vezme. Výčet těchto vlastností rozhodně nevykresluje Kubíčka jako vzor ctností.

Další postava je Chmel, vystupuje zde jako přísný, ale spravedlivý nákladník. Pro Chmela je velmi důležité, aby si jeho potomci vzali jako své manželské partnery lidi z vyšších společenských vrstev, než jsou oni sami. „I kdyby jste se na hlavy stavěli, dcera má si vzme pana kancelistu, a Kubíček dceru nákladníka Limpy.“⁵² Tyto sňatky už dokonce domluvil. Hrdý Chmel je velmi dlouho neoblomný a nehodlá od svého záměru v žádném případě upustit. Nakonec ale připustí, že jeho děti budou více šťastné s protějšky, které si zvolily. Substantivum „chmel“ je název pro otáčivou bylinu pěstovanou pro šišťice porostlé hořkými žlázkami obsahujícími lupulin, důležitou přísadu při výrobě piva – z toho lze vyvodit, že Chmel, sládek, je pro pivovar právě tak důležitý, jak chmel pro výrobu piva.

Václav Valák, podstarší, je zamilovaný do Ančičky, dcery Chmela. Je si vědom toho, že pro otce Ančičky není vhodným kandidátem na ženicha. I přesto, že je poctivý a pracovitý muž, snaží se přinutit Chmela, aby svolil ke sňatku s Ančičkou, výhrůžkou, že Kubíček nedostane za vyučenou. Václav je kvůli Ančičce ochoten udělat téměř vše. Podstarší se snaží Chmela přemluvit i po dobrém a zapůsobit na jeho rodičovské instinkty: „Vy jste dobrý a šlechetný pán, doufám, že i svému dítěti dobrým otcem budete. Zanechejte všech předsudků, a nečiňte dceru svou nešťastnou. Zmínil jste sobě, že dceru svou žádnému jinému nedáte, krom pánu od služby. Prosím vás upust'te od svého úmyslu, a považte, že své dítě teprv v zlý stav uvrhnete. [...] Proč ji nedají rodiče řemeslníku, jenž ji dokonale zaopatřití může? [...]. Já dceru vaši miluji a mohu ji šťastnou učiniti.“⁵³ Podstarší nakonec dosáhne svého a Chmel souhlasí se sňatkem Václava s Ančičkou i sňatkem Kubíčka s Madlenkou.

F. A. Šubert se ve své studii o Prokopu Šedivém zabývá i *Pražskými sládky*, u kterých oceňuje zejména originalitu, pozoruhodnost a původnost této hry. V neposlední řadě vyzdvihuje věrnost, s jakou je vykreslen obraz života

⁵¹ Tamtéž, s. 18.

⁵² Tamtéž, s. 60.

⁵³ Tamtéž, s. 58–59.

lidové vrstvy a také aktuálnost a komičnost veselohry: „*Pražští sládci* Prokopa Šedivého mohou se uvesti na divadlo ještě dnes. Třeba jen vynechati něco zpěvů, ku zbývajícím komponovat hudbu a hru poněkud upravit. Při výpravě, vystihující věrně dobu, museli by *Pražští sládci* pobaviti každého, kdo má jen poněkud smysl pro literaturu, její pozoruhodné počátky a pro doby uplynulé vůbec.“⁵⁴

Jan Nepomuk Štěpánek

Pivovar v Sojkově

Jan Nepomuk Štěpánek nejen překládal divadelní hry, ale také je tvořil. Na svém kontě má historické hry, rytířskou činohru a rovněž veselohry. Štěpánkova veselohry byly ve své době velmi oblíbené a dlouhý čas se dokázaly udržet v divadelních repertoárech, nejvýznamnější z nich byly *Čech a Němec*, *Berounské koláče* a *Pivovar v Sojkově*. „Tematicky a názorově nejrozvinutější i nejkomplicovanější veselohrou Jana Nepomuka Štěpánka je pětiaktový *Pivovár v Sojkově*.“⁵⁵ Knižně vyšla hra v roce 1823 a premiéru měla o dva roky později, 30. října 1825. Ještě předtím než byla veselohra uvedena, musela projít cenzurou.⁵⁶

Na začátku veselohry se nacházíme před místním pivovarem v malém městečku Sojkově. Ojří, místní správce, touží po sládkově dceři Bětušce a chce ji získat za každou cenu. Osnuje plán, jak sládka Chmela připraví o pivovar, pokud si ho Bětuška nebude chtít vzít za muže. Svému písaři Kakadubiovi slibuje odměnu – že z něj udělá sládka v místním pivovaru, pokud mu bude v jeho podvodech a lstích nápomocen. Ojří však nemá v úmyslu dané slovo dodržet. Bětuška o správce nemá nejmenší zájem, protože se jí nelíbí a není jí nijak sympatický, což mu jednoznačně a jasně sdělí svým posměchem, když se jí správce nabízí. Ani takové ponížení správce neodradí od jeho plánu. Do města se mezitím po několika letech vrací Antonín Kudrna, mlynářův syn, se svým přítelem Ferdinandem. Ojří Antonína před lety poslal na vojnu,

⁵⁴ Šubert, F. A.: *Dramaturg Prokop Šedivý*. Osvěta, 1899, roč. 29, č. 1, s. 131-139.

⁵⁵ Černý, F. a kol.: c. d., s. 120.

⁵⁶ Máchal, J.: *Dějiny českého dramata*. Praha 1917, s. 108.

protože si Antonín chtěl Bětušku namluvit. Bětuška se ale setkává s Ferdinandem a oba se do sebe okamžitě zamilují. Než se všichni nadějí, Ojřík k sobě nechává předvolat Antonína s Ferdinandem, aby objasnili, proč jsou ve městě, a sládka Chmela, jehož chce obeznámit s chybou ve smlouvě o koupi pivovaru. Antonín se s Ferdinandem nevrací do Sojkova náhodou – Ferdinand je totiž Ojřířův syn, o kterém si všichni mysleli, že se utopil, když byl ještě malý chlapec. Oba spoléhají na to, že Ferdinanda nikdo ve městě nepozná, jenže si Ferdinanda všimne Kordule, žena, která kdysi bývala jeho chůvou. Této skutečnosti se snaží Antonín využít v jejich prospěch a žádá ji, aby opatřila Ferdinandův křestní list.

Ojřík při svých řízeních zneužívá veškerých pravomocí, které mu v úřadě náleží, rozhoduje podle úplatků a ve svých jednáních je nepoctivý. Na správce nikdo nemůže, všechny stížnosti na svou osobu smete ze stolu. Při jednání na úřadě si Antonín dělá ze správce legraci a zesměšňuje celou situaci, nakonec předloží listiny o svém propuštění z vojny. Také zasahuje proti správci, který tvrdí, že ve sládkově smlouvě se vyskytla chyba.

Ferdinand přiznává svou lásku k Bětušce a ta ji opětuje. Antonín i Chmel dávají milenecké dvojici své požehnání. Mezitím Ojřířův nohsled Kakadubius za úplatu prozradí Chmelovi, že správce má v úmyslu přebrat pivovar a z Kakadubia udělat sládka. Správce totiž zfalšoval kupní smlouvu a udělal tak ze sebe majitele pivovaru. Běťka dostává od správce poslední možnost zachránit pivovar, a to tak, že by svolila ke sňatku s ním, ta však razantně odmítá, protože miluje Ferdinanda. Ojřík vytahuje zfalšovanou smlouvu a snaží se uplatnit své právo na pivovar. Celou situaci zachraňuje pan vrchní, který je povolán do Sojkova. Zároveň také vychází na světlo, že Ferdinand je Ojřířův syn a správčova žena, která byla považována za mrtvou, žije. To všechno je pro správce velký šok a toto odhalení hatí jeho plány. Vrchní přichází na správcův podvod a nakonec ho odváží k soudu do Dajetic. Ferdinand svému otci, který všeho lituje, odpouští a doprovází ho k soudu, kde mu hodlá být nápomocen.

Vedle hlavní dějové linie veselohry *Pivovar v Sojkově* je ve hře velmi zdařile zachyceno úřední jednání, které posměšně poukazuje na nedostatky tehdejšího soudnictví a snaží se o kritiku dobových poměrů. Právě této satíře je věnováno celé třetí jednání, které je zároveň i nejdelším dějstvím celé veselohry. Jednání působí spíše jako pouhá vedlejší událost, jež nijak

významně neposouvá hlavní děj kupředu. Významné je „vlastenecké“ oslavování české krajiny: „Hleď, jak se tam ty staré olše zelenají, zastíňují břeh potoka, který plyne hustým křovím [...]; mnohé krásné město, mnohý pevný zámek jsem viděl, ale nic mně tolik radosti nedopřálo, jako když dnes tuto krajinu vlasti spatřuji.“⁵⁷ Dochází také ke kritice měšťanů pocházejících z hlavního města, kteří nechtějí používat český jazyk: „[...] v žádné zemi se to neděje. Francouzi mluví francouzsky, Italové italsky, Němci německy; jen Češi se stydí česky mluvit.“⁵⁸

V *Pivovaru v Sojkově* se objevuje na počátku celé hry pouze zmínka o přípravě várky a několik pojmů souvisejících s nářadím užívaným při výrobě piva, tím je v podstatě veškeré užití odborných termínů vyčerpáno. Jednotlivá jednání hry se pak odehrávají v místech před pivovarem, kdy je scéna popsána tímto způsobem: „V Sojkově před pivovarem. Vpravo sládkův příbytek, dále válečka⁵⁹ atd. Vlevo chlív a konírna, nad ní vikýř, v něm hřidel, od něhož na provaze visí koš. Kolem všeho dřevěný plot, podle něho sladovnické nádoby, hromada polen, sudy, smyk, líha⁶⁰ atd. Uprostřed plotu vrata.“⁶¹ Dalšími scénami jsou sládkův pokoj a Ojířova kancelář. Hra je situována do vesnického prostředí.

Také ve Štěpánkově frašce *Pivovar v Sojkově* vystupuje jako jedna z postav sládek Chmel. Sládek je poctivý hospodář, věřící ve spravedlnost a čistou morálku. Chmel vede spory o svůj pivovar s místním správcem, který se zároveň snaží získat i jeho dceru. Sládek je však pevný ve svých zásadách a dceru nezaprodá ani za cenu, že by mohl přijít o svůj pivovar. Pomoc hledá u pana vrchního z Dajetic a věří, že spravedlivý panský úředník uvede vše na pravou míru. Sám prohlašuje: „[...] Bylo však přece dobře, že jsem se vydal do Dajetic. Co jsem tam zvěděl, je mi náhradou za všechno pronásledování od správce. Ó, náš pan vrchní jistě všechno v dobrém pořádku řídí, a pak – pak budeme mít svatý pokoj.“⁶²

⁵⁷ Štěpánek, J. N.: *Pivovár v Sojkově*. Praha 1925, s. 16.

⁵⁸ Tamtéž, s. 26.

⁵⁹ Častěji valečka – původně prostor k uložení a předsoušení zeleného sladu – k tzv. válení. Viz *Pivovarské muzeum* [online, cit. 27. 2. 2011], dostupné z WWW: <http://www.prazdrojvisit.cz/pivovarske-muzeum/trasa-a-prostory-prohlidky/>.

⁶⁰ Dřevěné kolejnice k válení sudů.

⁶¹ Štěpánek, J. N.: c. d., s. 5.

⁶² Štěpánek, J. N.: c. d., s. 110.

Ojří je nepoctivý a úplatný správce v Sojkově. K nepravostem využívá svého písaře, kterému slibuje odměnu za jeho služby, avšak bez úmyslu slib dodržet: „Slovo držet? – tobě snad, mezku? – to by se mi zachtělo! – Slovo držet – ha ha ha! Před několika sty lety, ale za našich časů? – Slova svého nedržet, tj. jiný obyčej a pokládá se za důkaz největšího ostrovtipu.“⁶³ Ojří se chová naprosto prospěchářsky, nadutě a amorálně, což mu prochází jen proto, že je nejvýše postavená osoba v Sojkově. Kdo se proti němu pokusí postavit, toho nechá potrestat. Úřad si vede podle svých vlastních zákonů. Je natolik bezcitný, že když zjistí, že jeho syn, který se měl v dětství utopit, žije, nechce se k němu znát: „Jak? Tento? – ó, světe, světe! To nemůže být! Byl by to pekelný kousek, jak se sluší a patří! Já ho neznám, nechci ho znát; co je mi do toho poběhlíka! [...] Co je mi do něho! Nechci ho vidět! Každý může říci, že je můj syn, jak se sluší a patří!“⁶⁴ Správce zpytuje svědomí a žádá všechny o odpuštění teprve tehdy, když má být odvezen k soudu: „Pohlavkovat bych se chtěl, že jsem byl takový osel, jak se sluší a patří.“⁶⁵ Tato postava působí velmi komicky, především když neustále užívá frázi „jak se sluší a patří“ téměř v každé větě. Proprium Ojří původně vzniklo z francouzského Ogier a toto z anglosaského Edgar, jehož složenina se skládá z ead, to je majetek, dědictví a gar znamená kopí.⁶⁶ Pro tuto postavu je jméno Ojří příznačné, neboť se snaží všemi prostředky získat cizí majetek.

Další postavou Štěpánkovy frašky je Antonín Kudrna – mladík, který strávil několik let v cizině a je šťastný, že se mohl opět vrátit do své rodné vlasti, kterou patřičně velebí. Také obhajuje český jazyk a odsuzuje Čechy, kteří se stydí mluvit česky, tím se projevuje jako pravý vlastenec. Antonín v cizině dospěl a získal sebevědomí, to demonstruje zejména, když se setkává s Ojřem, který ho poslal na vojnu: „[...] nechcete mne dát zase na vojnu? – Ne tak, pane z toho nebude nic. Tenkrát jsem já tu pán, a když mluvím, mlčte!“⁶⁷ Dělá si z něho legraci, když při rozhovoru s ním občas vloží Ojřovu oblíbenou frázi „jak se patří“.

⁶³ Tamtéž, s. 12.

⁶⁴ Tamtéž, s. 119.

⁶⁵ Tamtéž, s. 123.

⁶⁶ Moldanová, D.: *Naše příjmení*. Praha 1983, s. 270.

⁶⁷ Štěpánek, J. N.: c. d., s. 17.

Karel Jaromír Erben

Sládci

Veselohra *Sládci* byla poprvé sehraána koncem třicátých let, přesněji 26. března 1837, tiskem vyšla až mnohem později, téměř po půl století, a to roku 1890. Karel Jaromír Erben tuto hru o dvou jednáních napsal pro studentské ochotnické divadlo v Žebráce. Julius Dolanský píše ve své erbenovské monografii: „Aby se zavděčil svým mladým přátelům v Žebráce, napsal na vyzvání tamějšího děkana Vojtěcha Nejedlého před koncem roku 1836 veselohru se zpěvy, *Sládky*.“⁶⁸ V tomto starobylém královském komorním městě se Erben zároveň seznámil s hudebníkem a skladatelem Josefem Vorlem, který se na veselohře podílel tím, že k ní složil hudbu pojatou v podobném duchu jako Škroupovy sbory, písně a popěvky v Tylově *Fidlovačce*.⁶⁹ „Skladatel Josef Vorel napsal k *Sládkům* hudbu přístupnou širokému publiku.“⁷⁰ Kromě Josefa Vorla potkává Erben v Žebráce i Betynku Mečířovou, svou budoucí ženu.⁷¹ I přes Erbenovu snahu realizovat ještě další dramatické počiny, se veselohra *Sládci* stala jeho jediným celistvým pokusem v této oblasti. Erbenova divadelní tvorba tedy není nijak rozsáhlá a svým významem nepřevyšuje jeho mnohem známější díla básnická a prozaická. Nicméně ve své době byla veselohra poměrně oblíbená a udržela se po dlouhou dobu na ochotnických scénách.⁷² Divadelní hra byla později několikrát vydána v různých úpravách se záměrem hru zrestaurovat a přizpůsobit její jazyk novodobému divákovi. Jedna z přepracovaných verzí hry, konkrétně z roku 1942, byla rozšířena o další dějství, postavy, zápletkové situace a zpěvy, což hru příliš nevylepšilo. Nejpříjemnější se stala úprava vydaná v roce 1935 Viktorem Nejedlým.⁷³

⁶⁸ Dolanský, J.: *Karel Jaromír Erben*. Praha 1970, s. 44.

⁶⁹ Němeček, J.: c. d., s. 213.

⁷⁰ Černý, F. a kol.: c. d., s. 299.

⁷¹ Dolanský, J.: c. d., s. 44.

⁷² Grund, A.: *Karel Jaromír Erben*. Praha 1935, s. 32.

⁷³ Němeček, J.: c. d., s. 216.

Jedná se o další veselohru, do které se promítá maloměstské prostředí veselé chasy českých pivovarů, do tohoto prostředí se soustředily už veselohry Prokopa Šedivého, Jana Nepomuka Štěpánka i Václava Klimenta Klicpery.⁷⁴

Děj hry je vcelku jednoduchý, vše se odehrává na maloměstě v pivovarském prostředí.

Veselohra začíná zpěvem. Zamilovaný mladý podstarší Jaroš se jednoho rána dozvídá od Marjánky, místní starší „klepárnice“, jak ji sám nazval, že jeho milá Vojtěška se má v tento den zasnoubit se starým obročním Zapitou, čemuž Jaroš zprvu nechce vůbec věřit. Jaroš je z celé události rozzlobený a nešťastný, vše svěruje svému strýci Zábranskému, cítí se zhrzeně a hodlá kvůli této záležitosti okamžitě odejít z pivovaru. Zábranský se Jaroše snaží uklidnit, ale nijak se mu to nedaří. Pro samu Vojtěšku jsou zasnuby velkým překvapením. Nemá nejmenší tušení o tom, že její matka domluvila zasnuby se starým obročním Zapitou. Sládková má z domluvených zasnub ohromnou radost, proti Jarošovi sice nic nemá, ale ten není bohatý, zároveň si je vědoma toho, že její muž kdysi přislíbil Vojtěšku právě Jarošovi. Mezitím se Vojtěška setkává s Jarošem, který se k ní chová velmi chladně a odměřeně, Vojtěška ovšem nechápe, proč tomu tak je. Jakmile se Vojtěška dozvídá, co se chystá, přesvědčuje Jaroše, že nic netušila. Sládek, otec Vojtěšky, se tuto novinu dozvídá až od Zábranského a sám je udiven, co jeho žena vymyslela a za zády všech domluvila. Vůbec se svou ženou nesouhlasí, protože Jarošovu otcí slíbil na znak přátelství, že se jejich děti vezmou. Sládek obročnímu klade dvě podmínky, aby svolil k jeho sňatku s Vojtěškou – aby se nejprve naučil českou gramatiku a svolení Vojtěšky ke sňatku. Obroční tedy odchází studovat. Sládek zatím vytýká své ženě, co ji to vůbec napadlo, ta se hájí tím, že chtěla dceru dobře provdat. Jaroš žádá sládka o propuštění, zrovna v okamžiku, kdy Vojtěška otcí říká, že si nepřeje, aby si na ni obroční myslel. Jaroš uznává křivdu, které se na Vojtěšce dopustil, nicméně už svému propuštění nezabrání. Nakonec Zábranský zachraňuje celou situaci tím, že vnukne obročnímu myšlenku, aby si vzal Marjánku. Zapito je natolik okolní situací a vlivy zmanipulován, že jemu samému toto řešení připadá jako nejlepší. Nic už nebrání tomu, aby se Vojtěška s Jarošem vzali a ještě navíc jako věno od

⁷⁴ Dolanský, J.: c. d., s. 44.

Zábranského dostávají vlastní pivovar. Závěr hry se ovšem neobejde bez bujarého zpěvu pivovarské chasy.

O Erbenových *Sládcích* píše Antonín Grund, autor velké erbenovské monografie a editor kritického vydání Erbenova díla: „Je to fraška se zpěvy o dvou jednáních námětu běžného a mnohokrát v dramatické literatuře opětovaného: zamilovaný pošetilec, starý obročník ve spolku s lakotnou, nerozvážnou matkou, brání mladému páru v lásce, jest však odbyt mazaným dobrákem, strýcem zamilovaných lidiček, který mu nastraží za vnařidlo starou pannu, na niž se obročník chytne.“⁷⁵ Tento děj je doplněn o vlastenecké smýšlení projevující se ve sládkově postavě tak, že se zajímá o českou gramatiku, dokonce se v textu nachází zmínka o gramatikách s ypsilonem a s joty.⁷⁶ Komický charakter má pak neznalost sládkovy ženy, která se domnívá, že gramatika je polévka.⁷⁷ Zavádějící je tvrzení v *Dějínách českého divadla II*, které nezůstalo v následující sekundární literatuře bez povšimnutí:⁷⁸ „Erbenův sládek miluje rodnou řeč, je sečtělý, zajímá se o dění ve světě, např. „oč se v anglickém parlamentě hádají, aneb jak se ve Španělsku perou.“⁷⁹ Nezkrácená verze údajného sládkova „expozé“ zní: „Co mně do toho, oč se v anglickém parlamentě hádají, aneb jak se ve Španělsku perou, jen když v mém domě je pokoj.“⁸⁰ Navíc to není výrok sládkův, nýbrž Zábranského, usedlého souseda, který má sice ve vlastnictví pivovar, ten ale zakoupil před pouhým týdnem ve Svojaněch jako věno pro svého synovce a v textu není ani zmínka o jeho působení v tomto pivovaru.

Ve veselohře *Sládcí* se opět omezuje výskyt odborných pojmů na zmínku o chystané várce. Nicméně některé odborné termíny lze zachytit i ve zpěvech, které jsou zde v nemalé míře obsaženy. První jednání se odehrává na dvoře v pivovaru, vzadu vysoká zeď, uprostřed dveře na ulici. Vlevo sládkův byt a vpravo pivovar.⁸¹ Druhé jednání je odehráno ve sládkově pokoji.

V Erbenově divadelní hře *Sládcí* figuruje postava Jaroše, který je podstarší v pivovaru. Jaroš je velmi zamilovaný do sládkovy dcery, když se

⁷⁵ Grund, A.: c. d., s. 32.

⁷⁶ Erben, K. J.: *Próza a divadlo*. Praha 1939, s. 497.

⁷⁷ Tamtéž, s. 494.

⁷⁸ Tureček, D.: c. d., s. 49.

⁷⁹ Černý, F. a kol.: c. d., s. 299.

⁸⁰ Erben, K. J.: c. d., s. 477.

⁸¹ Tamtéž, s. 467.

však dozví, že by se měla zasnoubit s někým jiným, jedná ukvapeně, nerozvázně a nevyrovnaně, což je v díle dobře vykresleno. Je naprosto pohlcen svým hněvem, přecházejícím až v agresi: „Jdi, jedovatý výmetku země! Za tu zprávu ať se ti poděkuje ďábel se svou rodinou, jehož beztoho nástrojem jsi. – Tedy obroční! – On bude žít tu, kde já zasel?! – On zlomí květ naděje mé, jejíž jsem co své oko dvě léta pěstoval! On shrábne to, co mi již dědictvím po mém otci přisouzeno bylo. Ha, zuřivým tygrem bych se státi a zuby svými jemu vyrvatí kořist mou chtěl! – a Vojtěška? – [...] Arci, svědomí by ji týrati muselo; bála se, že by se děle již přetvařovati nemohla, aby ji černou její nevěru v očích viděti nebylo. Ha! Ženské, hadi! Kdo vám věří, ten si ještěra za ňadra strčil.“⁸² Jaroš se cítí ukřivděně, jedná impulzivně a není schopný racionálně hodnotit situaci. Zhrzený muž se snaží od všech distancovat a co nejdříve opustit toto místo, podléhá sebelítosti. Jakmile zjistí, že všechno je jinak, uvědomí si svou pošetilost a je mu líto křivdy, které se dopustil na nevinné Vojtěšce – i přesto je potrestán.

Postava sládka je Jarošovým pravým opakem. Sládek je šlechetný, rozvážný a moudrý muž, který se nenechá ovládat přemírou citu. Působí vyrovnaně a všechny problematické situace řeší s chladnou hlavou. Sládek se také projevuje jako obdivovatel české gramatiky. Také si dobírá svou ženu pro její hloupé plány a nápady: „Kdyby se husy do sněmu sešly, vyrokují něco chytřejšího, nežli ty vymýšlíš.“⁸³ Posteskne si nato nad údělem muže, který má hloupou ženu. V této hře se pojmenování sládek vyskytuje pouze jako obecné označení, nikoli proprium.

Postavy Marjánka, stará „drbna“, a obroční Kašpar Zapito, „starý břichatý blázen“,⁸⁴ fungují ve hře jako komická dvojice, která se na konci přes všechny počáteční úmysly zasnoubí. Obroční působí komicky především kvůli svým domnělým básnickým schopnostem, které jsou spíše velmi podprůměrné. Jméno Zapito rovněž dodává celé postavě komický charakter, ostatně při obtížném učení se české gramatice Zapito tuto duševní námahu soustředěně zapíjí pivem.

⁸² Tamtéž, s. 472.

⁸³ Tamtéž, s. 497.

⁸⁴ Tamtéž, s. 475.

Karel Havlík ve své recenzi otištěné v Květech roku 1837 se pochvalně zmiňuje obzvlášť o jazykové stránce veselohry *Sládci* a vyzdvihuje i písně uvedené v tomto díle.⁸⁵

⁸⁵ Havlík, K.: *Divadelní i literární zpráva ze Žebráku*. Květy, 1837, roč. 4, č. 8, s. 32.

Komparace divadelních her z pivovarského prostředí

U všech tří her z období 19. století by se dala hlavní dějová linie zobecnit v jednoduché schéma: po vstupní scéně představující klíčové postavy hry (expozice) zamilovaný pár musí překonat překážku ve své lásce v podobě nechtěného ženicha či nevěsty (kolize). Když se zdá být vše ztraceno (krize směřující ke katastrofě), do děje se vloží moudrý člověk, který všechna příkoří vyřeší (katarze), a tak finále (rozuzlení) končí šťastně a smířlivě.

Důležitý je v těchto dílech i morální aspekt – vždy je odsouzena snaha starého muže získat mladou ženu, a naopak je prosazováno spojení dvou mladých lidí, sňatky domlouvány jejich rodiči, nezdědka z pekuniárních důvodů, jsou kaceřovány.

Tato šablonovitá kompozice je důsledkem dobové divadelní tvorby, kdy byly velmi populární žánry fraška a veselohra. Fraška byla v hierarchii žánrů podle jungmannovské klasicistní školy postavena až na nejnižší pozici. Model těchto her se tedy značně lišil od dobového ideálu, jímž byla tragédie.⁸⁶

Dějiště

Pražští sládci, *Pivovar v Sojkově* a *Sládci* mají mnoho společných prvků. Všechny tyto zmíněné divadelní hry se odehrávají v pivovarském prostředí, jak už názvy těchto děl signalizují. Prostředí pivovaru je nejlépe reflektováno ve frašce *Pražští sládci*. Právě v této divadelní hře nacházíme velké množství odborných výrazů, které umocňují autenticitu pivovarského prostředí.

V *Pivovaru v Sojkově* a *Sládcích* je možné pivovarské termíny také nalézt, ovšem už ne v takovém množství jako u *Pražských sládků*. „V Erbenově hře, podobně jako u Štěpánka, hraje prostředí pivovaru pouze druhotnou roli a jeho vylíčení není hlavním cílem.“⁸⁷ Pivovarnické prostředí se tedy nejlépe podařilo vystihnout Prokopu Šedivému v *Pražských sládcích*,

⁸⁶ Macura, V.: *Znamení zrodu*. Praha 1995, s. 193.

⁸⁷ Tureček, D.: c. d., s. 45.

u ostatních zmíněných divadelních her snaha o vykreslení prostředí postupně opadá. Autoři svá díla nejspíše zasadili do pivovarského prostředí z důvodu silného a hospodářsky prosperujícího prostředí podpořeného pivní kulturou, aby vyzdvihli hodnoty tohoto oboru, který sloužil i obrozenským snahám jako příklad české soudržnosti a historie.

Topos pivovaru je možno na základě divadelních textů vymezit jako místo setkávání, které hraje důležitou roli, ale také tvoří důvěrný prostor pro rodinu sládka a jejich hosty. Velmi často zde dochází k uzavírání různých úmluv, dohod a jednání. Konkrétně tajné domlouvání sládka či sládkové o uzavření sňatku jejich dětí s vybranými majetnými kandidáty manželství. Snaha o prospěch jedince za cenu neštěstí druhé osoby však bývá pokaždé zmařena. V pivovaru se také setkávají mladí milenci, kterým je tak poskytnut soukromý prostor pro vyřešení různých překážek.

Součástí pivovaru byl i sladovnický dvůr, což bylo typické téměř pro všechny pivovarnické veselohry. Pouze v *Pražských sládcích* slouží jako prostor pro zábavu a zahálku sladovnické chasy. Velmi skromný popis stolu s naplněným korbelem, kolem něhož sedí osazenstvo pivovaru, předestírá, jak vypadá sladovnický dvůr. Tento exteriérový prostor slouží především jako únik před prací v interiéru pivovaru, a samozřejmě pro možnost konzumace piva „na čerstvém vzduchu“. Čas si zde chasa krátí především kartami, což se traktuje negativně, neboť karbaníci přicházejí o peníze. Dochází zde i ke slovní potyčce a následné rvačce. Prostor sladovnického dvora je velmi podobný prostoru hospody, liší se však v jedné zásadní věci, a sice svou uzavřeností. Na rozdíl od hospody je pivovarský dvůr přístupný pouze pracovníkům pivovaru, popřípadě pozvaným hostům. Ve veselohře V. K. Klicpery *I dobré jitro* se popisuje prostor před pivovarem, kde stojí košatá lípa a stůl, okolo něhož sedí rolníci. Otevřenost místa souvisí zároveň i s otevřeností sociální, ke stolu si může přisednout každý kolemjdoucí. Zároveň je zde uplatněn symbol lípy, což je český, resp. slovanský emblém, z čehož vyplývá určitý odkaz k české, resp. slovanské kultuře a k národnímu obrození.

Na materiálu veseloher Václava Klimenta Klicpery a Josefa Kajetána Tyla je možné postihnout i topos hospody v obrozenských divadelních hrách. Hospoda je místem, kde se scházejí lidé z různých sociálních vrstev. Nežídka dochází např. k uzavírání sázek (*Rohovín Čtverrohý*), bohatý měšťan je zde

napálen a připraven o peníze (*Divotvorný klobouk*). Hospoda je i místem, kam se chodí pouze pít bez hlubšího smyslu (*Potopa světa*). Možnost otevřenosti tohoto prostoru pro všechny poskytuje i prostor pro jistou diskriminaci menšin – např. zde vystupuje Žid, který je středem posměšků (*Tvrdohlavá žena*). Všechny výše zmíněné podstatné znaky tvoří obraz hospody v době národního obrození, která se jeví jako určitý mikrosvět s vlastními pravidly. Vzhledem k tomu, že se nejedná o hry napsané v rané době národního obrození, je patrná i jistá sociální konfrontace v rámci českého etnika.

Postavy

Některé postavy jsou charakterizovány jménem, které vypovídá o jejich postavení, např. sládek je často nositelem příjmení Chmel. Další příjmení mohou působit komickým dojmem, konkrétně se jedná o jména Kakadubius⁸⁸ vystupující v *Pivovaru v Sojkově* a Zapito účinkující ve *Sládcích*.

Nelze si nevšimnout i faktu, že u převážné většiny postav jsou uplatněna česká jména, což lze považovat za znamení snahy využít jméno nebo příjmení jako znak příslušnosti k češtví, popřípadě slovanství.

Na základě uvedených frašek je možné sestavit určitou typologii postav, podle postavení, které v dílech zaujímají.

Jednotliví sládcí mají v divadelních hrách velmi podobné vlastnosti. Vystupují jako silné osobnosti, nositelé hodnot, kteří smýšlejí vlasteneckým způsobem. Je zřejmé, že postava sládka („pana starého“) plní funkci národně uvědomělého vlastence. V analyzovaných dílech se nevyskytuje popis zevnějšku žádného ze sládků. Jejich charakterové vlastnosti lze odvozovat pouze jednání a promluv těchto postav. Zdá se že, autorům postava sládka slouží k účelné propagaci národního obrození. Cíleně se orientuje k využití postavy sládka jako výrobce piva, které je v počátcích národního obrození symbolem nacionalismu.

⁸⁸ Toto příjmení se interpretuje jako derivát od druhu papouška – kakadu připojením latinské substantivní koncovky –us (viz Černý, F. a kol.: c. d., s. 120), lze ale také uvažovat o skatologickém kontextu s lat. slovesem „cacare“, srov. i jeho český ekvivalent „kakat“.

Pivovarští dělníci neboli sladovnická chasa, většinou spatřující svou odměnu v dokončené várce, vyděluje ze svých řad nejčastěji podstaršího. Podstarší je „pravou rukou“ pana starého, a proto je charakteristické, že z celé chasy je do dění zapojena právě uvedená postava. Podstarší se zpravidla uchází o dceru svého sládka. Opět se neuplatňuje popis vzhledu podstaršího, ale jeho jednání vypovídá o mladosti a elánu, díky jemuž podstarší překonává nástrahy, aby získal svou lásku. V *Pivovaru v Sojkově* je možné vidět tento typ postavy ve Ferdinandovi jakožto ztraceném a znovunalezeném synovi.

Postavy mladých žen, většinou dcer sládků, v jednom případě šenkýřky, se ocitají ne vlastní vinou v situaci, kdy jsou nabízeny k manželství bez svého vědomí, popřípadě nuceny okolnostmi provdat se za nechtěného muže, přestože jsou zamilovány do jiných. Domlouvání sňatků lze považovat za dobovou zvyklost, tak jako ctění rodičů a vyplnění jejich přání. Tento model je však ve fraškách vždy narušen třetí osobou, která zařídí, aby si mladé ženy, mohly vzít své vytoužené muže. I mladou hezkou, vlídnou ženu lze považovat za symbol češství; mluví českou řečí a projevují se jako vlastenky.⁸⁹

Starší ženy jsou postavy, které v textech zastávají bezpochyby ve většině případů komickou funkci. V divadelní hře *Sládci* sládkova manželka prokazuje svým jednáním i promluvami svou malost, omezenost a hloupost, „drbna“ Marjánka zase svou skrývanou vdavekchtivost. Jedinou výjimku tvoří Kordula z *Pivovaru v Sojkově*, která se chová vlídně a snaží se pomoci přátelům v nesnázi. O ženách lze ještě poznamenat, že se často drží spíše v pozadí, a nejsou osobami, které by rozhodovaly o budoucím dění nebo jednaly rozporuplně.

Poslední typ postav představují starší muži – lze je dále rozlišit na zamilované a moudré. Zamilovaní starší muži, kteří vlastní majetek nebo mají dobré postavení se zamilují do mladých dívek a snaží se je buď domluvou s rodiči, nebo různými výhrůzkami a vydíráním získat. Do tohoto typu lze zahrnout Ojíře z *Pivovaru v Sojkově* a obročního Zapito ze *Sládků*. Tyto postavy opět mají komickou funkci projevující se v jejich chování i promluvách. Starší moudří muži jsou ti, kteří se vždy vloží do bezvýhodné situace a svou duchaplností a vynalézavostí zařídí, aby vše dopadlo

⁸⁹ Mladé krásné ženy se často vyskytují jako symbol češství v písních české společnosti 19. století, viz Václavek, B. – Smetana, R.: c. d., s. 168–356.

k všeobecné spokojenosti. Většinou se jedná o vysoce postavené muže jako v *Pražských sládcích* vizitátor a v *Pivovaru v Sojkově* pan vrchní z Dajetic, ale také bystrý soused Zábranský ve *Sládcích*.

V *Pražských sládcích* popíjí pivo celá sladovnická chasa, včetně podstaršího a Kubíčka, už od rána a k popíjení se vrací při každé možné příležitosti i během dne, avšak na těchto postavách není v průběhu hry patrná opilost. V *Pivovaru v Sojkově* není zmínka o požívání alkoholu sládkovými zaměstnanci – na scéně popíjí pivo pouze Ojří (pokud ovšem režie nerozhodne jinak). Náznak pití piva se vyskytuje pouze v hovoru Antonína s Chmelem, nejedná se však o nadměrné množství, ale pouze o „sklenici dobrého piva“⁹⁰ k obědu. Jako nepatřičná se proto jeví Ojříova konzumace piva v úřední místnosti.. Ve veselohře *Sládci* lze předpokládat, že sladovnická chasa popíjí alkohol až poté, kdy je várka piva hotova, jak o tom chasa sborem prozpěvuje:

„Jen buďte práce pilní,
hoj, chaso, vesele,
po várce nás posilní
pivečko, pivečko z plného korbele.“⁹¹

Sládek má sice ve svém pokoji pod stolem korbělík s pivem, avšak v textu není zmínka o tom, že by se z něj napil. Tohoto korbělíku se zmocní obročník, který ho o něco později vypije a je na něm patrná únava a mírná opilost. Ve fraškách nejsou brány na zřetel účinky piva jako alkoholu ovlivňujícího chování a vyjadřování – to svědčí o snaze traktovat pivo jako nápoj, který je symbolem českého národa, bez negativních účinků. I přes hojnou účast ženských postav žádná z nich pivo nekonzumuje, nejedná se o nic neobvyklého, ba právě naopak. Pro ženy bylo požívání piva na veřejnosti, natož vysedávání v hospodě bez mužského doprovodu podle dobových konvencí nemyslitelné.

⁹⁰ Štěpánek, J. N.: c. d., s. 38.

⁹¹ Erben, K. J.: c. d., s. 486.

Jazyková stránka her

Pražští sládci odrážejí nejen pražské dobové poměry a život, ale také hovorový jazyk tehdejších Pražanů.⁹² Velmi hojně je užívání výrazů z odborné pivovarnické terminologie. Jedná se například o výrazy jako „sušit na bleďo“, „sušit na barevno“⁹³, které poukazují na způsob zpracování sladu apod. V jedné z písní sládek popisuje, co je důležité pro správnou přípravu piva. Píseň zároveň demonstruje užití výrazů typických pro pivovarnické a sladovnické odvětví, především suroviny nutné k výrobě piva, způsob, jakým jsou tyto suroviny zpracovány, a také výčet pomocníků, kteří se na výrobě piva podílejí:

„Sládek musí znát ječmeny,
nechce-li být ošizený,
neb je kropí sedláci,
jsouť to vybraní ptáci.

Musí znát ječmen močiti,
na štoku dobře lehčiti,
hromádku přehazovat,
by nezrostla, pozor dát.

Hle, jak hvozda slad obrací,
jak ho kropějí vodáci,
kterak slad vysejpají
a na kotel dávají.

Dej pozor, mnoholi chmele
potřebí jest k várce celé,
mocli droždí má přijít,
když chceš dobré pivo mít.

⁹² Černý, F. a kol.: c. d., s. 80.

⁹³ Šedivý, P.: c. d., s. 9.

Ve spilce také dosti
jest s mladým pivem starosti,
to stálé dolívání
potřebuje hlídání.

Poslěz, chceš-li pokoj míti,
hled' vždycky stejně vařiti,
neb toho, jenž převaří,
trestají vizitáři.“⁹⁴

V *Pražských sládcích* se také vyskytují výrazy související s karetními hrami. Zejména jsou to názvy různých karetních her, které sladovnická chasa při každé příležitosti hraje, např. strašák, vojta, labeta, půl dvanácté a barvička.⁹⁵

Urážlivé výrazy jako např. „zůstaneš věčným mezkem“,⁹⁶ „O ty darebáku!“⁹⁷ nebo „Takový kolohnát!“⁹⁸ mají ve hře komickou funkci. Slovo „šelma“,⁹⁹ které je ve hře užíváno v hanlivém významu (podvodník, chytrák), v dnešní době už ztratilo tuto platnost. V textu se objevují i deminutiva jako korbělíček, pivovárek, ječmínek, pivečko¹⁰⁰ a velké množství dalších. Uplatňují se také hypokoristika – především dívčí jména Madlenka, Ančička, Kačenka, Bětuška a mužské jméno Kubíček.

Zpěvní výstupy jsou neodmyslitelnou součástí této frašky. Prostupují celý text hry, převážně se jedná o pijácké písně.

Ve hře se vyskytují různé způsoby oslovování. Jedná se o tzv. onkání, způsob oslovení a hovoru s druhou osobou prostřednictvím 3. osoby jednotného čísla. Tímto způsobem probíhá ve hře rozhovor mezi milenci, Kubíčkem a Madlenkou: „He, ona šenkýřko, nepřicházet mně tak víc, já nejsem již žádný chlapec. Na odpůldne dostanu za vyučenou, a čím já ještě

⁹⁴ Tamtéž, s. 16.

⁹⁵ Tamtéž, s. 11.

⁹⁶ Tamtéž, s. 10.

⁹⁷ Tamtéž, s. 12.

⁹⁸ Tamtéž, s. 14.

⁹⁹ Tamtéž, s. 54.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 6–46.

budu, toho ona neví.“¹⁰¹ Proti tomuto páru zde ještě vystupuje druhá milenecká dvojice, podstarší s Ančičkou tato dvojice užívá vykání. Vykání je tak projevem většího vzájemného odstupu mezi těmito postavami. U obou párů se však později uplatňuje i tykání – k přechodu k tykání dochází, když si milenecké dvojice vzájemně vyznávají svou lásku a ujišťují se o hloubce svého citu.

Pivovar v Sojkově je veselohra, jejíž jazyk směřuje ke gramaticky korektnímu hovorovému vyjadřování.¹⁰² V celé hře se hojně používají lidová rčení a přirovnání, jejich prostřednictvím dochází k ozvláštňení textu a především k výraznému komediálnímu účinku. Jedná se např. o přirovnání jako: „kroutí se tam jako roztažený netopýr na vratech“¹⁰³ nebo „rozzloben jako kocour, když sebou praštil vedle díry“¹⁰⁴ a spousta jiných. Z lidových rčení je většina srozumitelná i v dnešní době: „kopřivu mráz nespálí“,¹⁰⁵ „hory doly sliboval“¹⁰⁶ nebo také „poslat ho pro smrt“¹⁰⁷ a další. Nezřídka se také vyskytují nadávky, které do jisté míry působí komicky. Velké množství nadávek užívá postava Ojíře – jsou to nadávky jako oslovská palice, hejsek, hňup, hajdalák, škrabák, vyvrhel, chrapoun, trulda, otevřhuba¹⁰⁸ atd. Pokud jde o hypokoristika, je to jméno dívčí postavy – Bětuška. V textu této hry zjišťujeme také deminutiva vyjadřující hlavně emfatický postoj k surovinám potřebným k výrobě piva, jako např. obilíčko, chmelíček, ječmínek.¹⁰⁹

Ojíř jako nejvýše postavená osoba v *Sojkově* užívá pro oslovení svých podřízených tzv. onkání: „Hubu má držet! – Nic než odmlouvat, v tom ho člověk užije; ale v něčem se moci na něho bezpečit, jak se sluší a patří, k tomu ho není.“¹¹⁰ Dále se ve hře uplatňuje vykání a tykání podle tehdejších dobových konvencí.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 20.

¹⁰² Černý, F. a kol.: c. d., s. 120.

¹⁰³ Štěpánek, J. N.: c. d., s. 24. – Jedná se o drastickou pověrečnou praktiku přibíjení chyceného netopýra s roztaženými křídly za živa na vrata jako ochranný magický prostředek. Srov. např. *Hrubovodští letouni se chystají na novou sezónu* [online, cit. 9. 3. 2011], dostupné z WWW: <http://www.hlubocky.eu/hrubovodsti-letouni-se-chystaji-na-novou-sezonu/>.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 39.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 25.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 33.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 52.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 5–67.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 11.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 5.

Pivovar v Sojkově je opatřen velkým množstvím režijních poznámek. Početné jsou zejména poznámky, kdy postavy během dialogu mluví stranou nebo samy k sobě – tzv. „mluvení stranou“¹¹¹, kdy ostatní jednající osoby „jakoby neslyší“ hlasitě pronesené výroky. Právě toto mluvení stranou působí komicky, zvláště jedná-li se o ironické poznámky.

Ve veselohře *Sládků* se opět projevuje dobový hovorový jazyk. Ve hře se vyskytuje i několik vtipných přirovnání a pořekadel. Obzvláště komicky působí narážky sládků na hloupost a vypočítavost jeho ženy: „Ty mnohému nerozumíš, a přece se do všeho pleteš.“¹¹² – „I bodejž ti huba zamrzla, abys jednou mlčela.“¹¹³ Často se také užívá hanlivých označení postav jako stará vos, vyfintěná, zatrolená holka, stará mošna¹¹⁴ a jiné, které v kontextu působí humorně. Velmi komická je snaha obročního o skládání veršů pro Vojtěšku, které jsou navzdory jeho domněnkám velmi chatrné a většinou pro smích:

Krásná Mínko, musím jíti,
těch sedláků se zbaviti,
pak se zas chci navrátiti,
k tobě, Mínko má! – Rozumíme? hehe!¹¹⁵

Součástí *Sládků* jsou zpěvy, které se vyskytují v průběhu celé hry, většinou se v písničkách reflektuje chvála piva a jeho příprava, jedna písnička se zabývá gramatikou.

Ve hře se už neobjevuje onkání jako u her předešlých, k oslovení se zde užívá vykání a tykání podle dobových společenských norem. Vtipně působí i několik poznámek, které postavy pronášejí stranou. Vyskytují se opět deminutiva, jako např. vlašťovička, holubička, pivečko, korbílek¹¹⁶ i hypokoristika dívčích jmen Vojtěška a Marjánka a mužského jména Jaroš.

Užívání hovorového jazyka je ve fraškách využito záměrně, slouží k přiblížení dobových zvyklostí. Je i velmi důležité pro srozumitelnost

¹¹¹ Černý, F. a kol.: c. d., s. 121.

¹¹² Erben, K. J.: c. d., s. 494.

¹¹³ Tamtéž, s. 495.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 468–480.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 485. – Jedná se o úpravu zlidovělého písňového textu Václava Hanky na kozáckou melodii, kde se vyskytuje verš „Krásná Mínko, musím jíti“ a také oslovení „Mínko má“, viz Václavěk, B. – Smetana, R.: c. d., s. 136.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 468–491.

tehdejšímu obecnstvu. Jazyková komika, lidová rčení a důvtipná přirovnání se stávají pro diváka atraktivní, čímž lze i vysvětlit oblíbenost těchto veseloher. Hojnost pijáckých písní, které se ve fraškách vyskytují, jsou důkazem snahy autorů velebit pivo, vyhovět vkusu publika, ale také vytvořit specifický písňový repertoár pro českou společnost.

Závěr

V bakalářské diplomové práci se zabýváme významem symbolu piva v době národního obrození, popisem, rozbohem a srovnáním divadelních her, respektive frašek a veseloher Prokopa Šedivého *Pražští sládci aneb Kubíček dostane za vyučenou*, Jana Nepomuka Štěpánka *Pivovar v Sojkově* a Karla Jaromíra Erbena *Sládci*, odehrávajících se v pivovaru, které vznikly rovněž v období národního obrození. Cílem práce je pak postihnout, jaké postavení mělo pivo v této etapě české historie a zda došlo k proměně významu symbolu piva v dramatické tvorbě. Srovnáním dramatických textů pak usilujeme poukázat na provázanost motivů souvisejících s pivem, jako např. postava sládka, pivovar, hospoda atd., jež dramatictí autoři uplatňují i z hlediska vlastenecké ideologie.

Symbol piva nemá v české kulturní historii stálé stejný význam. V nejstarších textech je požívání piva považováno za negativní jev, který vždy vyvolá určité nepříznivé následky. K proměně tohoto symbolu dochází až na konci 18. století a začátku století 19. V uvedeném časovém rozmezí je pivo považováno za významnou součást české kulturní historie a za důležitý dobový element, především kvůli utvrzování českého vlastenectví a prosazování českého jazyka právě u džbánku tohoto alkoholického nápoje. Avšak v průběhu národního obrození je patrné, že oslava piva postupně opadá a sklouzává k jisté ironii, vyplývající z uvědomění si českých vlastenců, že hospoda, jako místo typické pro jejich schůzky a konzumaci piva, není náležitě příkladným a důstojným místem. Proto zde existuje jistá rozporuplnost v pohledu na pivo a hospody – nicméně nelze popřít, že zaujmají v české kultuře nezastupitelné postavení.

Při komparaci frašek se soustředíme především na dějiště, postavy a jazykovou stránku jednotlivých her. Nejreálněji je pivovarnické prostředí vykresleno v *Pražských sládcích*. V textu této hry se zároveň nejvíce uplatňuje sladovnická a pivovarská terminologie. U zbývajících dvou her není kladen přílišný důraz na popis tohoto prostředí. Zasazení zkoumaných her je však do tohoto prostředí cílené, a to na základě jak atraktivity, tak z důvodu silného hospodářského postavení těchto podniků a jejich statusu centra českého života

ve městech. Topos pivovaru je především místem setkávání, které hraje důležitou roli, ale také tvoří důvěrný, uzavřený prostor pro rodinu sládků a jejich hosty. Velmi často zde dochází k uzavírání různých úmluv, dohod a jednání, konkrétně potom domlouvání, často tajného, sňatku dětí sládků s vybranými majetnými kandidáty manželství. Na rozdíl od toposu hospody, který se liší nejvíce svou otevřeností pro všechny sociální skupiny, jedná se o místo sloužící k nejběžnějším hovorům, zábavě, opíjení i nejrůznějším „výstřelkům“.

Postavy sládků lze vymezit na základě jejich promluv a jednání národně uvědomělých patriotů plnicích v textu funkci bezpochyby vlasteneckou. Obdobnou funkci je možné spatřovat i postavách dcer sládků. Výraznou komickou funkci pak mají převážně postavy starých mužů a žen.

Jazyková stránka her se opírá z největší části o hovorovou mluvu, ve všech hrách se objevují pejorativní výrazy s různou mírou intenzity. Jednotlivé divadelní hry vykazují i různé způsoby uplatnění komiky – především se jedná o komické jednání postav a jazykovou komiku. V těchto literárních dílech zjišťujeme rovněž přítomnost rozličných vlasteneckých aluzí, především pak zdůrazňování předností českého jazyka.

Anotace

Příjmení a jméno: Michaela Jiroušková

Vysoká škola: Univerzita Palackého v Olomouci

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název práce: Pivo v české divadelní tvorbě národního obrození

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.

Počet stran: 47

Počet znaků (včetně mezer): 74 025

Počet titulů použité literatury: 33

Klíčová slova: divadelní hry, pivo, pivovarnictví, národní obrození, komparace

Anotace: Cílem této bakalářské práce je popsat a komparovat české divadelní hry národního obrození z pivovarského prostředí. Texty divadelních her Prokopa Šedivého *Pražští sládci aneb Kubíček dostane za vyučenou*, Jana Nepomuka Štěpánka *Pivovar v Sojkově*, Karla Jaromíra Erbena *Sládci* jsou charakterizovány z hlediska svého vzniku a obsahu. Pozornost je věnována především dějišti, postavám a jazykové stránce relevantních divadelních her. Je zkoumán i význam symbolu piva během národního obrození.

Použitá literatura

Primární literatura

Erben, K. J.: Próza a divadlo. Praha 1939, 586 s.

Soubor spisů Václava Klimenta Klicpery. Díl 1, Dramatická díla veseloherní.

Vyd. F. A. Šubert. Praha 1906, 655 s.

Tyl, J. K.: Dramatické báchorky. Praha 1953, 477 s.

Tyl, J. K.: Dramatické obrazy ze života. Praha 1954, 475 s.

Tyl, J. K.: První dramata. Praha 1957, 479 s.

Šedivý, P.: Pražští sládcí. Praha 1819, 80 s.

Štěpánek, J. N.: Pivovár v Sojkově. Praha 1925, 126 s.

Sekundární literatura

Basařová, G., Hlaváček, I.: České pivo. Padov 1998, 193 s.

Černý, F. a kol.: Divadlo v Kotcích. Praha 1992, 480 s.

Černý, F. a kol.: Dějiny českého divadla II. Praha 1969, 429 s.

Dolanský, J.: Karel Jaromír Erben. Praha 1970, 440 s.

Grund, A.: Karel Jaromír Erben. Praha 1935, 257 s.

Havlík, K.: Divadelní i literární zpráva ze Žebráku. Květy, 1837, roč. 4, č. 8,
s. 32.

Chládek, L.: Pivovarnictví. Praha 2007, 207 s.

Jirásek, A.: Temno. Praha 1985, 596 s.

Kraus, J.: Ke konverzačním maximám hospodského hovoru. In Hospody a pivo
v české společnosti. Praha 1997, s. 13-18.

Macura, V.: Hospoda v české vlastenecké kultuře. In Hospody a pivo v české
společnosti. Praha 1997, s. 28-38.

Macura, V.: Znamení zrodu. Praha 1995, 264 s.

Máchal, J.: Dějiny českého dramata. Praha 1917, 244 s.

- Moldanová, D.: Naše příjmení. Praha 1983, 289 s.
- Němeček, J.: Zpěvohry a veselohry z pivovarského prostředí doby obrozenské. Časopis Národního muzea, 1964, roč. 133, č. 1, s. 208–217.
- Neruda, J.: Drobné klepy V. Praha 1969, 578 s.
- Pytlík, R.: Ve stínu pípy. Praha 1996, 304 s.
- Rak, J.: Pivo jako konstitutivní prvek vlastenecké ideologie. In Hospody a pivo v české společnosti. Praha 1997, s. 171-176.
- Ryšavá, E.: Pivo a pijáci v českých kramářských písních. In Hospody a pivo v české společnosti. Praha 1997, s. 19-27.
- Štěpánek, J. N.: Divadlo. První díl. Praha 1820, 262 s.
- Šubert, F. A.: Dramaturg Prokop Šedivý. Osvěta, 1899, roč. 29, č. 1, s. 131-139.
- Trojan, J.: České zpěvohry 18. století. Brno 2007, 159 s.
- Tureček, D.: Erbenovi Sládci. In Hospody a pivo v české společnosti. Praha 1997, s. 35–39.
- Václavek, B. – Smetana, R.: Český národní zpěvník. Praha 1949, 486 s.
- Zaorálek, J.: Lidová rčení. Praha 1963, 779 s.
- Zíbrt, Č.: Sladovnické obyčeje, zábavy, slavnosti a pověry v nákladnických domech a pivovárech českých. Praha 1910, 361 s.
- Zíbrt, Č.: Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých. Praha 1894, 289 s.

Internetové zdroje název www strany

Český statistický úřad [online, cit. 24. 7. 2011], dostupné z WWW:
http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/trendy_ve_spotrebe_potravin20110216.

Hrubovodští letouni se chystají na novou sezónu [online, cit. 9. 3. 2011],
dostupné z WWW: <http://www.hlubocky.eu/hrubovodsti-letouni-se-chystaji-na-novou-sezonu/>.

Pivovarské muzeum [online, cit. 27. 2. 2011], dostupné z WWW:

<http://www.prazdrojvisit.cz/pivovarske-muzeum/trasa-a-prostory-prohlidky/>.